

Зміст

<i>Список таблиць</i>	7
<i>Список рисунків</i>	8
<i>Передмова Віктора Галасюка</i>	9
<i>Передмова</i>	13
1 Теорія вільної торгівлі	30
2 Критика теорій вільної торгівлі	52
3 Історичні аргументи проти вільної торгівлі	70
4 Моральні аргументи на користь альтернативного режиму світової торгівлі	91
5 Незадовільність преференційних торговельних угод	108
6 Сучасний протекціонізм і його вплив на слаборозвинені країни	129
7 Держава розвитку й захист новостворених галузей промисловості	148
8 Теорія нерівного обміну	167
9 Обґрунтування асиметричної торгівлі	187
10 Світові переваги асиметричної торгівлі	208
<i>Висновки</i>	227
<i>Бібліографія</i>	244
<i>Примітки</i>	276

Передмова

Не буде надмірним перебільшенням припустити, що ми живемо в неспокійні й проблемні часи, хоча дехто з нас має такі матеріальні й фінансові умови, про які наші діди та прадіди не могли й мріяти. Також не буде перебільшенням стверджувати, що ми живемо у світі, який ділиться на багатих, бідних і середній клас. Ця нерівність проявляється в масштабах світу, країн і місцевостей — не лише в доходах, багатстві й владі, а й у сфері охорони здоров'я, освіти, безпеки та доступу до основних потреб. У Британії на зміну суповим кухням 1930-х років для безробітних прийшли продовольчі банки 2010-х для низькооплачуваних працівників: безхатьки сплять на вулицях, у під'їздах будинків і покинутих будівлях, безпритульність поруч із показними розкошами. Хтось скаже, що так влаштований світ, що нерівність — це очікуваний результат, а народження в заможній родині на Західному узбережжі Сполучених Штатів чи в бідному селі в Демократичній Республіці Конго — це лише справа везіння. Існують три основні реакції на цю нерівність. Реакція типу «Альтернативи не існує» передбачає, що треба просто змиритися: нерівність була й буде, її виправдовуватимуть релігійним святенництвом, філософськими позиціями та/або економічними теоріями, що мають обґрунтувати бездіяльність людини в її подоланні. За бажання, окремі люди допомогли б особисто, якби нерівність була проблемою екзистенціальною. Існують і ті, хто прагне розв'язувати проблему нерівності мантрою «робіть, як ми»: розвинені країни вважають, що якщо вони діють в умовах

вільного ринку, вільної торгівлі й «демократії», то й слаборозвинені країни¹ мають взяти з них приклад, якщо хочуть їх наздогнати. Це є *modus operandi* (методи роботи) міжнародних фінансових організацій (МФО) — Світового банку (СБ), Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світової організації торгівлі (СОТ), а також провідних форумів розвинених країн (G7/G8). Третій підхід полягає в пошуку альтернатив, які можуть бути надійними заходами підтримки економічного розвитку, економічного зростання і підвищення добробуту слаборозвинених країн. Таким чином, якщо перша реакція є ознакою морального банкрутства, а друга викликає сумніви з погляду моралі, потрібно шукати альтернативу. Значно кращим гаслом стратегії розвитку було б не «робіть, як ми», а «робіть, як ми робили в минулому». З цього випливає, що формулювання надійної альтернативної стратегії розв'язання проблеми світової нерівності має містити моральний та історичний складники.

У цьому контексті може бути привабливим поняття загальнолюдських цінностей і суспільного договору, сформульованого Джоном Ролзом. Однак воно не дуже узгоджується із загальноприйнятою теорією, зокрема у сфері торгівлі й розвитку. Таким чином, щоб сформулювати реальний набір заходів зі зменшення нерівності у світовому масштабі, ми звертаємося до історії. Нас цікавить, як нині розвинені країни стали такими? Яку внутрішню і зовнішню політику вони вели? Якою була роль держави й вільного ринку? Чи визначалися торгівля і структура торгівлі силами попиту й пропозиції на ринку, не спотвореному запровадженням тарифів і квот? Якщо ми зможемо використати історію як орієнтир і підкріпити свої пропозиції етичними міркуваннями, ми зможемо сформулювати альтернативну економічну й політичну стратегію, яка належним чином відповідатиме нашим сучасним проблемам. Наприклад, щодо питання зміни клімату, попри те, що дехто взагалі заперечує його як явище, існує думка, що розвинені країни спричинили цю проблему промисловими революціями й подальшим використанням викопного палива, але якщо слаборозвинені країни прагнуть індустріалізації, вони мають дотримуватися правила не додавати до того,

що вже є. Інші вважають, що ми повинні підтримувати індустріалізацію та розвиток слаборозвинених країн, передавши їм найкращі «зелені» технології. Щоб зменшити викиди вуглекислого газу й виправити шкоду, заподіяну переважно індустріалізацією останніх 300 років, а також гарантувати, що слаборозвинені країни не зустрінуть перешкод на шляху до індустріалізації та розвитку, потрібно розглядати планету як одне ціле.

Усі учасники дебатів про економічний розвиток переконують нас, що торгівля є ключем до досягнення взаємовигідних результатів. Тобто держави, які займаються торгівлею, можуть розраховувати на зростання ВВП, на відміну від тих, хто покладається лише на автаркію. Справді, торгівля загалом і міжнародна торгівля зокрема можуть мати широкомасштабні наслідки — не лише з погляду зменшення світової нерівності, а й з погляду багатьох сучасних економічних і політичних проблем і конфліктів. Наприклад, для багатьох масова міграція є «проблемою», «рішення» якої варіюються від спорудження мурів і парканів, що мають перешкодити мігрантам в'їхати у певну країну, до організації популістських рухів, які підтримують націоналізм і відверто расистські заходи зі стримування міграції. Альтернативами можуть бути відстоювання відкритих кордонів у міжнародних масштабах або активна підтримка слаборозвинених країн — як фінансово, так і заходами, що сприяють економічному розвитку й спрямовані на усунення головних причин міграції. Таким прикладом є Європейський Союз: ще до Брекзиту польські робітники почали повертатися з Британії додому до Польщі, яка отримувала підтримку з регіональних фондів ЄС і де зростав ВВП на душу населення². Отже, процвітання, як видається, є головною умовою запобігання міграції; потрібно гарантувати зростання добробуту у слаборозвинених країнах усього світу. Навіщо намагатися переїхати до США, якщо можна реалізувати свій потенціал там, де ви народилися? Таким чином усунення мотивів міграції, основним з яких є бідність, поза сумнівом, матиме більший вплив, ніж багато тих заходів, що застосовуються сьогодні. Іншою основною мотивацією для міграції є відсутність безпеки у вигляді конфлікту та/або відсутність свободи і прав людини.

Можна стверджувати, що брак безпеки зростає разом з бідністю, а зі зростанням добробуту зменшується ймовірність збройного конфлікту.

Можливо, ймовірність такого розвитку подій саме в розвинених країнах є меншою. Звичайно, після 1945 року ми побачили багато війн чужими силами (Корея, В'єтнам), безперервних дипломатичних війн, торговельних війн, кібернетичних війн тощо. Часто конфлікт виникає між державами з дуже різними рівнями економічного, політичного і військового розвитку (Ірак, Афганістан, Україна). Водночас причиною конфліктів у країнах із слаборозвиненою економікою, як внутрішніх, так і зовнішніх, часто є брак економічних ресурсів, що призводить до війни за територію, протистояння через політичні й релігійні розбіжності й утисків меншин. Здається, такі конфлікти більше поширені у слаборозвинених країнах. У сучасному світі заможні країни не влаштовують між собою збройні конфлікти. Надмірні амбіції спричинили в минулому столітті дві світові війни, й ми засвоїли важливий урок: коли розвинені держави воюють, на добробут годі й сподіватися. Також важливе значення мало підтримання миру за допомогою економічних і політичних союзів (НАТО, ЄС, ООН, НАФТА, АСЕАН тощо). Політичні еліти Північної Кореї вважають, що вони мало що втрачають, беручи участь у провокаціях і позуючи на світовій арені, але також багато виграють, якщо розвинені країни звернуть на них увагу і спробують пом'якшити ситуацію допомогою та/або торгівлею. Релігійна нетерпимість на Близькому Сході, відсутність розвитку через санкції та блокади стали контрпродуктивними. У світовому масштабі процвітання вимагає стабільності й відсутності збройних конфліктів, а бідність — ні.

Освіта — це не просто вміння читати, писати й рахувати. Вона прищеплює раціональні думки й ідеї, а також здатність їх формулювати. Більш освічене населення є продуктивнішим, і наша людська спільнота робить освіту правом людини й засобом розкриття власного потенціалу. Загальна якісна освіта вимагає процвітання, а для процвітання потрібен економічний розвиток. Існування зовнішніх чинників в освіті гарантує, що вигоди

отримає вся економіка, але водночас вимагає втручання держави, яка гарантуватиме рівні умови. Дійсно, брак освіти та бідність можна розглядати як взаємопов'язані явища, в яких економічний розвиток є ключем до розширення доступу до освіти на всіх рівнях, а отже, до підвищення рівня освіченості, що є корисним для всієї економіки. У системі охорони здоров'я теж домінують зовнішні чинники, але їхній вплив може бути глобальним через поширення таких захворювань, як лихоманка Ебола або ВІЛ/СНІД.

Міцне здоров'я в громаді залежить від належної профілактики, яка, своєю чергою, вимагає ресурсів для забезпечення санітарії, чистої води та харчування. З огляду на зовнішні чинники, державне втручання знову ж таки має важливе значення, щоб охорона здоров'я була універсальною і ґрунтувалася на потребах населення. Отже, міцне здоров'я відображається у вищій тривалості життя, нижчій дитячій смертності та покращенні показників материнської виживаності. У міру економічного розвитку разом зі зниженням рівня смертності воно також передбачає падіння рівня народжуваності через ефект Бозеруп³.

Разом освіта й охорона здоров'я можуть забезпечити витривалість, здорову й розумну економіку, потрібну для зростання і продуктивності. Якщо технології та технічні зміни є ключем до зростання ВВП, як вважають багато шкіл економічної думки, то освіта та охорона здоров'я є важливими для цього процесу. Таким чином, основним рушієм економічного розвитку може бути трансфер технологій шляхом імпорту або прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Виникає запитання, як підвищити рівень ВВП у слаборозвинених країнах настільки, щоб підвищення рівня життя у світі розв'язало вищезгадані проблеми. Ми робимо це, критично оцінюючи економічну традицію, зокрема загальноприйнятну торговельну політику, щоб з'ясувати, чи може подальша прихильність до цієї концепції привести до результатів, яких ми прагнемо у світовому масштабі. Якщо це не той випадок, то нам знадобиться альтернативна теоретична база, яка може дати ці результати. Для формулювання альтернативного режиму міжнародної торгівлі важливе значення має інформація

про те, як сучасні розвинені країни досягли нинішнього статусу. Тому для розуміння економічної політики цих країн буде досліджено так звані «хвилі капіталізму». Крім того, ми визнаємо, що як у рекомендованій системі, так і в бажаних результатах повинен бути присутнім морально-етичний елемент. Обґрунтування морально-етичної позиції, яка лежить в основі економічної системи, досягається за допомогою оцінних суджень і раціональних аргументів. Ідея про те, що економіка має моральний аспект, є анафемою для позитивістів і прихильників теорії фальсифікації, але ми відкидаємо позитивізм як парадигму дослідження економічних явищ на користь політичної економії та більш інтерпретаційного підходу критичного реалізму.

Шукаючи модель міжнародної торгівлі, що може збагатити, а не ослабити слаборозвинені країни, важливо дещо детальніше вивчити загальноприйняту позицію та її нинішнє формулювання й очікувані результати.

Отже, ми почнемо з розгляду теорії порівняльних переваг відтоді, як вона розвинулася з критики Адамом Смітом меркантилізму і подальшої критики абсолютної переваги Девідом Рікардо, і наголосимо на тому, що у версії Рікардо продуктивність праці використовується як показник економічної ефективності, що, своєю чергою, підкреслює технологічні відмінності країн. Тому для Рікардо вільна торгівля має результатом обопільну вигоду, оскільки ці країни концентруватимуть власні дефіцитні ресурси в найефективніших секторах економіки. Мотивацією Девіда Рікардо в цьому випадку була його опозиція подальшому запровадженню «Хлібних законів». Він прагнув підкреслити, що перешкоди на шляху до вільної торгівлі лише завдаватимуть збитків усім державам, які займаються торгівлею. Далі ми представимо аргументи неокласичного підходу до порівняльної переваги, проілюструвавши, як відмінності в технології в рікардіанської конструкції замінили на відмінності у забезпеченості факторами виробництва у версії Гекшера—Оліна (та інших). Це приводить до спеціалізації на трудомістких або капіталомістких галузях виробництва, що, на думку захисників теорії, дає обопільну вигоду партнерам у вільній торгівлі. Основне питання,